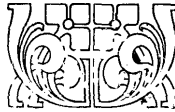

Az esküdtbírósi eljárás
és a
nyomozóeljárás eredete és kifejlődése.

ÍRTA:

Dr. ERDÉLY HENRIK.

BUDAPEST, 1914.
NYOMATOTT BICHLER I. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
III. Lajos-utca 94.

IRODALMI UTALÁS.

Balogh Jenő: A magyar bűnvádi eljárási jog. I. Általános tanok. 1901.

Balogh Jenő: A büntető perjog tankönyve. 1901.

Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog. 1900.

Hajnik Imre: Egyetemes európai jogtörténet. 1896.

Lea (Wieck): Geschichte der Inquisition. 1905.

Pinkey Ferencz: A magyar büntetőeljárás tankönyve. 1908.

Ballagi A.: Akadémiai Értesítő XV. k. 1904 decz.

Brunner: Deutsche Rechtsgeschichte.

Brunner: Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. 1903.

Brunner: Die Entstehung der Schwurgerichte. 1872.

Hergenröther: Lb. d. kath. Kirchenrechtes. 1905.

Hinschius: Kirchenrecht. 1897.

ELŐSZÓ.

Most, midőn bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. XXXIII. t. c-nek majdnem másfél évtizedes életbenléte után az esküdtbíróági intézmény reformja és joggal mondhatjuk épen az esküdtszék alakjának egyáltalában nem lényegtelen reformja előtt állunk, nem tartjuk érdektelennek — ép úgy, mint a continens többi államaiban, nálunk is — franczia mintára alakult esküdtbíróági intézményünk eredeti forrásaival és alapalkatával — melyeket az angol esküdtbíróági intézményben még ma is többé-kevésbé feltalálunk — megismerkedni, figyelembe véve, hogy csak a bizonyítás fejlődésének különbözősége eredményezte, hogy az esküdtbíróság fejlődött ki az ezen intézménnyel legnagyobb ellentétben álló, az irodalomban legtöbb bírálatban részesült intézményből: a nyomozó eljárásból, melytől azonban legnagyobb tévedései dacára sem vitatható el azon érdeme, hogy egyedül volt képes létesíteni egy erős állami bűnüldözés alapjait.

Budapest, 1914. február 24.

A szerző.

I.

A nyomozó elv lényege és tarthatlanságának okai.

A nyomozó eljárás azon alakjában, melyben még még ma is ismerjük, a 13-ik században indult ki Olaszországból és meglehetősen szívóssággal tartotta fenn alapalkatát és a büntető igazságszolgáltatás feletti uralmát ez időtartamon belül Olasz-, Francia-, Német-és Spanyolországban, Ausztriában és az örökös tartományokkal való kapcsolatnál fogva Magyarországon is a tizenhetedik század óta.¹

Egyetlen hivatalnok az inquirens, a lieutenant criminel, a vizsgáló bíró felkutatja a bűncselekmény első nyomait s a mennyiben azok tettesre vezetnek, azt vád alá helyezi, elfogja, kinyomozza a terhelő és enyhítő körülményeket és csak, ha az egész bizonyító anyagot az iratokba összegyűjtötte, határoz a bírói tanács,³ mely kizárólag a vizsgálati iratok alapján ítél el, vagy ment fel, mert „quod non est in actis, non est in mundo“.

A nyomozó eljárásnak minden ereje és gyengesége az összes perhatalomnak egy kézben való egyesülésén alapul.

¹ A törzsi korra nincsenek emlékeink, az Árpádok idejében a karoling, a vegyes királyok idejében a normann peres eljárás volt érvényben, utóbbira mondja Verbóczy, ha nem is földrajzilag, de érdemben helyesen (H. K. II. r. 6. ez 12. §), hogy Róbert Károly „ex finibus Qalliae” hozta át a perjogot.

² Az 1670 évi „Oidonatice criminelle“ óta az inquirens maga is ítél.

Ama kérdést, váljon a nyomozó vagy a vádrendszert illeti-e az elsőség, azon az alapon kell vizsgálni, váljon az előbbi eljárás képes-e érvényre emelni az anyagi igazságot.

Az eljárás egész rendszere az igazság meghamisításának, a valóban megítélendő tények elhomályosításának és eltorzításának veszélyét rejtette magában. Ama közvetítő, ki a terhelő és mentő körülményeket összegyűjtötte, az inquirens egyetlen személye, ki mikor a vádlott esetleges menekvésének útját elvágandó, más oldalt neki új jogvédelmet köteles nyújtani, felelősséggel járó ennyi funkcióval túlterhelve, mindegyiket csak hiányosan teljesíthette. Az emberi természetnek azon általános tulajdonságánál fogva, hogy az ember nem képes egy könnyen előre megalkotott véleményét, — mely az által alakul, 1. hogy vád nélkül is indíthat valaki ellen eljárást, 2. hogy hiúságát az óhajtott eredmény kivívása által kielégítheti — megcáfolni — az inquirens is elfogulttá válik. Minden eredménye az eljárásnak az által vesztette értékét, hogy a hivatalnok, ki az összes bizonyítékokat összegyűjtötte ugyanaz, ki a bűnöst felkutatta és ezáltal üldöző hatósággá válik, mely hivatásául a tettesek kinyomozását tekintvén, a tettes ellen irányuló momentumok előtérbe helyezésével a vizsgálat folyamán a vádlott ellen válik elfogulttá s ha nem is maga ítél, az ítélő bíróság — rendszerint valamely egyetem jogi kara — ily vizsgáló közeg jelentései alapján kénytelen ítélni, miáltal a vizsgálat ^ egész bűnper leikévé válik.

Legkirivóbban pedig ott mutatkozott a valótlanságra való hajlam, hol az inquirens a tortúrával kötött szövetséget, mi által teljhatalma korlátlaná válik. Büntetést csak bizonyíték alapján lehetvén kiszabni, melyeknél a beismerés „corona probationum“, a bíró ezt törekedett kimutatni s ennek kicsikarására a Carpzow szerint „csak“

háromszor alkalmazható kínvallatás a legalkalmasabb eszköz.¹ Ez által pedig a terhelt az eljárás „tárgyává“ lesz.

Vagyis a rendszerben feküdt a hiba, melynek kiirtása csak az eljárásnak angol minta szerinti átalakítása által volt lehetséges, melyben pártatlan szerv által közvetlenül észlelt bizonyítékok alapján hozott ítélet volt elérhető.

Valamint a szükségletek hatása és a művelődés fejlődése következtében az emberek közművelődési érdekeik kielégítésére abszolút államban szervezkednek, úgy ezen új társadalmi alakulásnak megfelelőleg keletkezett a büntetések elleni rendszeres harcz, mely az üzletszerű gonosztevők elleni küzdelemben a testcsonkító büntetésekhez vezet. Ezek már „állami“ büntetések, melyeneket az egyes ki nem szabhat sértőjére, mint pl. a vérdíjat, mely különben is egyezkedés tárgya volt. A testcsonkító büntetésekkel kapcsolatban a nyomozó eljárás a tettesek következetes és a tortúra által kiválóan hathatós üldözését tette lehetővé.

Ama pillanattól kezdve, mikor az egyén magánélete annyira bonyolulttá válik, hogy az egyes egyén általi bűnüldözés már túlélte magát, az állam pedig annyira erősnek érezte magát, hogy közegei által a bűnüldözést eredménytel végezze, a vádelv helyet enged a nyomozó eljárásnak, kifejezésre juttatván kezdetben az állam büntetőjogi hatalmát, később a hivatalból üldözés elvét.

Míg az angol vádelv pártatlan ítélkezést, addig a nyomozó elv egy erős állami bűnüldözést képes megvalósítani. A vádlott kímélését és érdekeinek biztosítását csak úgy lehet elérni, ha a bizonyítékok előteremtését s a tettes üldözésének terhét az egyes polgárok vállára rakjuk, mint ezt még ma is Angliában dívó népvád bizonyítja. Ennek tudata ösztönözte a gyakorlat embereit

¹ Lea kimutatja, hogy a tortura csak egyszer, de több alkalommal „folytatott“ részletekben alkalmaztatott.

a reform elleni küzdelemre. S valóban az 1789. évi „Assemblée Constituante“, mikor az 1789. évi október 8. és 9-én elfogadott „Decret“-vel a szigetország peres eljárásának a száraz földön való meghonosításával megalkotja a vegyes rendszert, ezt épen csak a királyi ügyésznek (hatáskörének a „kir. biztos“ és a „közvádoló“ közti megosztása a szerv lényegén nem változtat) mint a „hivatalból üldözés“ szervének fenntartásával éri el, miáltal a pártatlan ítélkezés és tevékeny bűnüldözés eszközeit nyújtja.

II.

A germán és frank népjogok perjoga. — A „Rüge“.

A büntető eljárás rendszeresebb kialakulásáról csak a népvándorlás lezajlásával és az államok megszilárdulásával lehet beszélni, a mikor is létrejönnek az első írott törvények, a „leges Barbarorum“, mint a sali és ripuari frankot törvényei, melyek közül a „Lex Salica“ a compositionalis rendszerre tartalmaz több-kevesebb hiányos rendelkezést és főleg még csak a „polgári per“-t szabályozza.

1. A germán jogfejlődés kiinduló pontján nem találunk oly bűnüldözést, mely a peres eljárás nevét megérdemelné, a büntető eljárás a polgári pertől nincs elválasztva, mindkettő nyilvános és szóbeli. A peres eljárás folyamán, mely csak vád alapján a népbíróságok előtt létesül, csak a fölött ítélnék, váljon a sértett fél megelégedjék-e a vérdíjjal, melyet később két részletben kell fizetni, melyek egyike a „faidus“, „Gewedde“, mely a sértettnek, másika a „fredum“, „Busse“ a büntető hatalom birtokosának járó váltság összeg. Utóbbi moz-

dította elő később oly közegek felállítását, kik a büntető etjárást hivatalból indították meg. De ekkor a vérdíj már egész összegében illette meg a királyt.

A vérdíjra irányuló eme polgári per mellett egy másik eljárás is kifejlődött, melyben a comes (gróf) a tettest saját elhatározásából fogja el. Ez különösen a köz ellen irányuló büntetteknel, — minő a honárulás, halott-rablás stb. — fordul elő. De ez esetben a tettes már a cselekmény elkövetése által „Acht und Bann“ alá jutott és „Vogelfrei“ lévén, a néptársak bosszúja szabadon működött és így a hivatalnok is szabadon járhatott el ellene; valamint az ellen is, ki a vérdíjra irányuló perben az idézésre meg nem jelent, kit bárki is szabadon elfoghatott. A hasonlóság e pontban eredményezte, hogy később a merovingek idejében a frank birodalomban a két eljárás egymásba folyt, jogcímül a deliktumok nyilvánvalósága szolgált, mit az üzletszerűség bizonyított. A tettes már cselekménye vagy magatartása által jognélkülivé válván, peres eljárás nélkül a büntetés a hivatalnok által rajta végrehajthatik. Ha e két eljárás tárgyilag a büntetés tekintetében érintkezett is, alakilag annál inkább különböztek, előbbi peres, utóbbi rendőri eljárás lévén. A 7. század hivatalbóli eljárása tehát csak egyoldalú alaktalan büntetésvégrehajtás ítélő közeg közreműködése nélkül.

A bírói hatalom az 5—11. században még meg van osztva a király, illetőleg hivatalnoka és a nép között. A király küldöttje (később N. Károly idejében a „missi dominici“) összehívja a bíróságot, mely kezdetben maga az egész község, később csak annak törvénytudó tagjaiból kiválasztott (rendesen 7 tagú) tanács, a „rachinburgii“ (Rachebürger), kiknek ítéletét a község hozzájárulása teszi jogerőssé. A kiküldött csak végrehajtja a meghozott ítéletet. A „missus“ hatáskörének egy részét a 8. században a „centenalius“, „comes“ ragadja magához, a mennyiben

felfegyverzett csapatok „trustes“ segélyével a gonosztevők kézrekerítéséről és bíróság elé állításáról gondoskodott.

A „missus“ tevékenysége csak az elnöklésre és az ítélet végrehajtására szorítottatott.

E kor bizonyító eljárása is nagy mértékben a bíráskodásnak a község általi gyakorlásából fejlődött. A község-ítélkezése folytán az egyesnek volt kötelessége illetve joga magát a vád alól tisztázni és pedig subjectív és nem objectív bizonyítékok által, minő az eskü (canonica purgatio) és az istenítélet (vulgaris purgatio).

Mikor már nem az egész község, hanem csak ennek 7 törvénytudó tagja ítélkezik, újabb subjectív bizonyító eszköz: a „consacramentales“, az eskütársak, „jurquatores“ intézménye, kik az esküvő szavahihetőségét és nem valamely esemény tényállását bizonyítják.

A helyes perrend alapelve, hogy az állam büntető tevékenységét önellenőrzésnek veti alá, mi által egy másik szerv ítélete létesül és a rendőri eljárás háttérbe szorul. Kries kimutatja, hogy a bünper csak az által létesül, hogy az igazságtalanságok veszélyének elkerülése végett egy oly technikai intézmény létesíttetik a „főtárgyalás“-ban, mely ítélkező rész az előkészítő eljárás a „vizsgálat“ felett; ezt pedig csak a Karolingok inquisitionalis eljárása valósítja meg. A germán jogrend fennebb vázolt eljárása minden tekintetben a magánvádalon alapuló polgári perhez hasonlított, sőt nagy részben (tárgyalási mód, ítélet tárgya) az is volt, bizonyítási módja pedig subjectív lévén, fejlődés képtelen volt. ,

2. A frank nép s birodalom joga ezzel ellentétben a hivatalból eljárás elvéhez hasonló „Rüge“ eljáráson alapult. Ugyanis a meroving házból származó királyok alatt a „comes missi“, mint később az utazó bírák megjelenvén az ország egyes községeiben, a lakosokat fel-

szólítják, hogy az összes büntetteket, melyek a közbiztonságot veszélyeztetik és nem csak a köz mint ilyen ellen irányulnak jelentsék fel e „nyomozó“ hatóságoknak. E nyomozó hatóságok a király által átruházott hatalomnál fogva ítélték is és az ítéleteket végre is hajtották. A feljelentés a „Rüge“, a feljelentők nem mint a germánoknál vádlókként, hanem mint a „rüge-tanúk“ szerepelnek. A vádat a feljelentés foglalja magában, miért is a „Rüge“ a tulajdonképeni vád, illetőleg a „publica fama“, mely a „rüge-tanúk“, nyilatkozatában foglaltatik. Az eljárást ma egész biztossággal már nem lehet megállapíthatni, mert N. Károly az általa létesített inquisitionalis eljárásba olvasztotta, és mint már fentebb említettük, a merovingok idejében is már a vádper és a „Rüge“-eljárás formája egymással érintkeztek. Amit pedig ma „rüge“ eljárás név alatt ismerünk, annak biztos adatait a normannok jogából ismerjük, kik a károling inquisitio elveit hívebben őrizték meg, mint a szétbomlott birodalom részei.

III.

A károling inquisitio a frank jogban.

A hatalmas birodalom — létesülése után — hatályos közigazgatás és igazságszolgáltatás elérése végett több részre osztott grófok alatt. A régi „rachinburgii“ helyébe a népjogot ismerő, állandó bírákból álló testületek a „Schöffen“ („scabini“)-bírókat létesítették, melyeknek tagjait a gróf nevezte ki. Mindazonáltal, hogy a király bírói hatalma elismerésre juttassák és a visszaélések megszüntessenek, a „missi dominici“ intézményét is létesítették, kik egy-egy világi és egyházi megbízott, —

párosával, járták be az egyes kerületeket, hogy a bíróságokat ellenőrizzék és az esetleges mulasztásokat a király nevében teljesített igazságszolgáltatási tevékenységük által helyre hozzák, még pedig a polgárok minden előleges panasza nélkül. Ez által még inkább megerősödött az a nézet, hogy a bírák a királytól nyert hatalmuknál fogva torolják meg a büntetteket, vagyis a hivatalból eljárás elve.

N. Károly az előbbi fejezetben említett szabad csapatok, a „trustes“ alkotását, mivel azok a békés polgárok nyugalmát ép annyira veszélyeztették, mint a gonosztevők Capitulareiben megszüntette és helyébe a hivatalból eljárás oly nemét létesítette, mely az előbbi fejezetben említett rüge eljárásán alapult. Első alkalmazásuk talán már a merovingok idejére esik, midőn — valószínűleg — a királyi birtokok nagysága körüli viszályoknál, melyeknél a király közegei vagy a gróf kiküldöttje adatokat nyomoztak, a községbelieket (itt először!) a bíró előtti eskü alatti vallomásra kötelezték valamely jószág hovátartozósága felett. Később kolostorok és egyesek is részesültek ama kiváltságban a bírótól ily eljárást követelni és ez a „*ius inquisitionis*“ volt, de még csak polgári perekben.

N. Károly gyilkosság esetében, a 8-ik század végén pedig a legtöbb büntett tekintetében ily eljárást létesítvén, a magánvád helyébe az egész község vádja lépett. Ugyanis a gróf, illetve a „*missus*“ jogot nyertek a népet összehívni és az összehívottakat eskü alatt kötelezni a büntettesek feljelentésére. Az ily esetben feljelentett egyén köteles volt magát, ép úgy mint „egy magánegyén által vádlott, a vád alól tisztázni.

Ha a most mondottakat közelebbről vizsgáljuk, látjuk, hogy ez a régi frank „rüge eljárás“, mert a község vádja nem más, mint „Rüge“, a feljelentők pedig rüge-tanuk. Átmenetül pedig a „*missi dominici*“ intézménye szolgált.

Egyszerre oly eljárást látunk magunk előtt, mely ugyan a bírói eljárás formáját megtartotta, de a germánjogi értelemben vett vádló teljesen eltűnt és a frank rüge eljárásból még a merovingok idejében kialakult rendőri eljárás alaktalan büntetés végrehajtását megelőzi a peres eljárás folyamán hozott ítélet. Az eskütársak helyébe teljesen az istenítélet lépett, — legkorábban a burgund jogban, — gyakran pedig a tanúkkal, leginkább pedig a vádlóból feljelentővé lett magán egyénnel vívandó párbajrakényszerítették a tettet. Vagyis már mutatkozik a törekvés a gyanúsított helyzetét a vádeljárás alatt is súlyosbítani.

A két eljárás, t. i. a vád „Anklage“ és a „rüge eljárás“ közt nemcsak az üldözés különbsége létesült, hanem a bizonyítás is más alakot vett fel. A rüge tanuk mellé — kik együttesen egy és ugyanazt vallották, pl. „esküszünk, hogy X. követett el lopást“, de hogy mily módon stb. erről már nem nyilatkoztak, — lépnek a bizonyító tanuk (Beweis-Zeugen) a mai értelemben. Ezekre akkor volt szükség, ha a vádlottnak az eskü általi tisztázást, mely — ha idegen volt, nem lehetvén eskütársai, kik szavahihetőségét igazolják — mindig istenítélettel való tisztázással, meg akarták akadályozni. A rüge tanuk vallomása ép úgy magában foglalja a vád alá helyezést, mint az istenítélet kimenetele a bűnösség feletti döntést.

Szemügyre vévén a N. Károly létesítette hivatalból való eljárást, ez magában foglalja úgy a későbbi íránczia nyomozó rendszert, mint az angol esküdtbírói eljárás gyökereit. Annak oka, hogy egy intézmény két ily egymástól teljesen különböző eljárási forma kiinduló pontja, a bizonyítási eljárás kifejlődésének különbözőségében rejlik. A N. Károly létesítette abszolút állam, utódainak gyenge-

¹ Kik rendszeren a Sippéből és szomszédságból kerültek ki és a vádlott ártatlanságát bizonyították.

² Utóbbi a hűbériség óta, melyre Martell Károly birodalmát alapította.

sége folytán, halalmából mindinkább veszítvén, 887-ben teljesen részekre oszlott és eltűnván a hatalmas birodalom, vele eltűnik a hivatalból eljárás és a „missi dominici“ intézménye, kik a rüge eljárást kezelték. De ez eltűnés fontosabb oka, hogy — mivel nagy terhet rótt a nép vállára a büntettek feljelentésének kötelezettsége — népszerűtlen volt.

Legutolsó nyomait a longobardoknál (felső Italia) találjuk, de a 9. század másik felében innét is eltűnik. Bizonyára itt keletkezett vagy vert legmélyebb gyökeret.

IV.

Az angol esküdtbírótság, mint a Rüge fejleménye.

A nomannok a meggyöngült frank birodalom megtámadása után Együgyű Károlytól Neustriát és Rollo főnökük 885-ben hercegi címet kaptak. A 11. század közepén betörték Angliába és Hódító Vilmos az angol-szász hatalmat megtörvén 1066-ban megalapította a hűbéri szervezetű államát. Brunner különösen „Die Entstehung der Schwurgerichte“ (1872) és más értekezéseiben megalapozta ama egyedül helyes felfogást, hogy az esküdtszéki bíráskodás a frank inquisition alapszik, illetőleg annak visszafejlődése az eredeti Rüge eljáráshoz. Az Angliában lefolyt történelmi fejlődés gyökereit még a régi Normandiában kell keresnünk, hol még mint francia alattvalók ismerkedtek meg a frank inquisitíóval. Némi különállást bizonyára élveztek a frank birodalomban is, mert náluk a „missus“ teendőit a „vice comes“ végette, felszólítván a község lakosait, hogy az elkövetett bűncselekmények elkövetőit jelentsék fel, illetőleg tisztázzák

magukat az elkövetés gyanúja alól. Az ily módon a község tagjai által gyanúsítottak már is „vádlottak“, mert a „rüge esküdtek“ nyilatkozatában foglalt „publica fama accusat“. Ők megőrizték a berezeg főnöksége alatt a szoros hivatalnoki uralmat és a herczeg legelőkelőbb szervét, a „missus“-t. Hódító Vilmos az állam igazgatásának jelentékeny részévé tette a büntettek hivatalból üldözését. A vice comes teendőit a „scheriff“ végzi; később ugyanaz a fejlődés mint a szárazföldön, a királyi udvar bírái, az angol „főbírák“ mint „justitiarum itinerantes“ beutazzák időnkint az ország egyes részeit és eskü alatt kihallgatják a nemeseket is, később az ezek által választott 12 szabad férfiút (a rüge esküdteket).

A 12. század második, filcben II. Henrik alatt már mint rendesen alkalmazottat ismerik a községi tagok eskü alatti kihallgatását. (A szigetországban is az udvar bírái a jogvédelmet else alkalmazásaiba!) a kincstár javára merítik ki. Az eljárás még mindig megtartja régi germán „vád“ alakját, mellette az összes súlyos büntettek mint „indictable offences“, „rüg-“ eljárás alá esnek és a „rüge“ által vádolt a „rectatus“ vagy „fama publicatus“ hivatalból vettetik alá az ítéletnek (rendesen tűz-, vagy vaspróba), de már a 12. század végén 1 Richard és János alatt követelheti, hogy a minden körülmények közt veszélyes istenítélet helyett az ő bűnössége felől huszonnégyszáz esküd a „jurata patriae“, a „vádesküdek“ nyilatkozzanak (se ponere super pátriám) s csak ezeknek kijelentése alapján lesz az illető „rectatus“-sá. Vagyis az istenítélet helyébe a községi tanuknak újabb nyilatkozata tolatik.

Azt hisszük, hogy a 24 „jurata patriae“-ben elég világosan találjuk meg a mai „grand“ és „petty jury“ előképét, mert ma is a „great jury“ legalább 12 tagjának szavazata kívántatik meg a vád alá helyezéshez és a „petty jury“ 12 tagjának egyhangú határozata a bűnösség

kimondásához. Az angol perjogi fejlődés már megindult azon az utón, hogy a frank inquisitionak a „rüge“ eljárásból levont következményeit tovább fejlessze és az egész büntető jogvédelmet a „scheriff“ utódjaira ruházva a hivatalból való eljárást, az inquisitiót megvalósítsa. A fejlődés eme menetét csak a (földnélküli) János és 111. Henrik alatti nemesi lázadások előidézte változása a politikai viszonyoknak akadályozta meg, a perbeli dualismust téve az angol eljárás alapjává, ami által egy régebben helyes intézmény eredeti alkatában lehetetlenné válik.

Tudvalevőleg ez időben indulnak a városok erős fejlődésnek s most már a rüge (vád) tanuktól nem lehet a bűncselekmények bizonyítását elvárni, sőt ellenkezőleg, mint tényleg 1530. óta történik is, ha az eljárást föntartani akarták részükre kellett bizonyítékokat szolgáltatni, mi által ők ítélő-collegiummá, a „great“ és „petty jury“ alkotta esküdtszékké lesznek. A peres eljárás-ismét visszatér a germán vádperhez és mert a hivatalnok az indiciumokat nem gyűjtheti össze, az egyes, annak fejében, hogy ő köteles szolgáltatni a bizonyítékokat a jury két collegiuma részére, a párbaj bizonytalan és súlyos terhétől felmentetik.

S ezzel megalapoztatik véglegesen a még ma is Angliában érvényben levő népvád és a mai büntető eljárás, mely szerint a vádló a „bill of indictment“ (régén feljelentés) által a „great“ jury határozatát a „truebillt“ vagyis az „indictamentumot“ a régi „rügét“ provokálja és a teljes bizonyítás által, miután vádlói szerepét elveszte vagyis feljelentővé illetve a korona első tanújává lett, az esküdtek „verdict“-jének alapját nyújtja. Schmidt e fejlődést már az 1250—1350. évek közé helyezi, Balogh szerint pedig csak 1530-ból van a jury

¹ A király folytat minden pert a terhelt ellen „King versus“ és minden ügy „Crown Case“.

kettőségére az első bizonyítékok csak 1650-ből rendelkezés arról, hogy az esküdtek „verum dictum“-a az eléjük terjesztett bizonyítékokon alapuljon.

Egy jogintézmény körfutását látjuk magunk előtt, melynek mozgató erejét a bizonyító eljárás fejlődésében kell találnunk.

A fejlődő kor a „fama publicatus“ bűnösségét már nem istenítélet vagy párbaj által tekinti bizonyítottnak; a „fama publica“-t sem fogadja el, mert bizonyos számú egyén az esküjével megerősíti, hanem kötelezi az esküdteket, hogy a vádló által eléjük terjesztett bizonyítékok alapján legjobb tudásuk szerint ítéljenek. Tehát a károling inquisitio csak átmenet és alapelvének eltörpülése eredményezte az új módosult vádpert és az angol esküdt-bírószági intézményt.

Ezzel eljutottunk fejtegetéseink egyik céljához.

V.

A károling inquisitio az egyházban és annak előzményei.

A károling inquisitionnak fejlődését az egyik jogkörben t. i. az angol-normann államban és ezzel végeredményében az esküdtszéki bíraskodás létrejövetelének okait is megismertük. A másik jogkör, melyben a károling inquisitio szintén alkalmazást talált és teljes kifejlődését elérte az egyház büntető perjoga. De az egyházjog ez intézményt nem közvetlenül a frank birodalomból, hanem az olasz (felső itáliai) városok és a „monarchia sicula“ jogintézményeiből veszi át és juttatja hatalmának tetőpontjára. Lea az inquisitio történetét két részre osztja és határol

a reformatiot jelöli meg, amabban még az egyházban fejlődik az inquisitio, a reformatio után pedig már állami törvények rendezik a nyomozó eljárást. Keletkezésének okát pedig szintén a 13. században működött különféle ügy egyházi mint világi erőkben látja.

Felmerülhet a kérdés, hogy a szeretet és türelmesség vallása az inquisitióból, hogy fejleszthetett oly intézményt, mely az élve elégetéshez vezetett az egyház tanait el nem fogadókra. Míg a római egyház maga is üldözött, addig távol állott tőle a hívőknek mindennemű kényszerítése lelki ügyekben, maguk előtt is áhítozott kincs lévén a vallás szabadsága, melyet csak Constantin császárnak 313. Mediolanumban megjelent türelmi edictuma biztosított számukra. S most beáll a változás, a katliolikus vallás államvallássá lévén, minden ügyét az állammal azonosítja, míg végre Constantin 353-ban kiadja rendeletét az eretnekek ellen, melyet az utódok még szigorúbb rendelkezései követnek a pogányok, zsidók és eretnekek üldözéséről. Így diadalmaskodott úgy a keresztény egyházban, mint az államban az eretnekség (a mai vallás-szabadság) üldözésének elve. E fejlődésnek megfelelőleg fejlődött az egyház büntető bírói hatalma, melyet a szentírás rendelkezéseiből magyaráztak.

Mózes 5. könyv. 13. fej. 6 — 9. sor, 17. fej. 1—6. sor (a mala fámára), Máté evangéliumának 18. fej. 15—17. sor (a denuutiatio), Pál „Tiíus“-hoz 3. fej. 10—15. sor v. Szt. János 15. fej. 6. sor és még számos helyen találni véltek rendelkezéseket. E rendelkezésekből kitűnik, hogy: ha valakit felebarátja megsértett először 4 szem közt és ha ez nem használta, 2 tanú előtt barátságosan figyelmeztesse hibájának helyre hozására, ez a „charitativa admonitio“, mely, ha eredményre nem vezetett, a sértő feljelenthető az egyházközségnek, ill. az élén álló ordinariusnak, mint az egyházi feloldási hatalom birtokosának,

ez az „*evangelica denuntiatio*“, melynek beismerés hiányában semmi következménye sincs és a sértett köteles magánvádat „*accusatio*“ emelni. Tehát az eljárást itt is még a vádper uralja. Később az Ó-testamentum Szt. Pál és Szt. János előbb említett helyeiből és Lukács 16. feje.

I. v. és Kristus Urunk „*Pasce oves meas*“ szavaiból az *inquisitionalis* eljárás kötelezettségére következtetnek,¹ minek folytán az egyház már kezdettől fogva üldözte a köztudomású büntetteket (*manifesta* vagy *notoria delicta*). Eme „*notorium*“-nak nyoma a Gratian *Decretum*ának L. II. can. 15. *causa* II. qu. 1.: *Sine accusatione judicentur manifesta delicta*“. Az egyháznak a római ill. kelet-római birodalommal való összeolvadása után, mint azt fenníebb már említettük, az egyház és vallás elleni cselekmények, főleg a haeresis már állam elleni bűnténnyé lesznek. Chrisostom még a schizmatikusokra azt mondja, hogy senkit sem szabad vallási dolgokban kényszeríteni, mégis a vétkezés és hűtlenség a vallás ellen büntetendő. Lépésről-lépésre haladt az egyház a türelmességtől az eretnekség-üldözése felé.

Az első még állami üldözése az eretnekeknek Priscillian és 600 társának, habár még az egyház akarata ellenére kivégzése 385-ben. A nyugati birodalom bukása után (476.) a római vallásnak az egyes változó államokhoz való viszonya az egyes uralkodóknak hitbuzgóságáiól függött, kik az eretnekséget, mellyel száműzetés és jószágvesztés járt, nem kis előszeretettel üldözték. Az egyháznak az állammal való szorosabb kapcsolata előidézte az Ordinarius (püspök) hatalmának meglehetősen szélesbülését, a mennyiben nemcsak a clericusok tartoznak a „*privilegium fori*“-nál fogva úgy egyházi, mint világi ügyeikben

¹ Frederique a Lea-hoz írt bevezetésben említi, hogy Paramo Lajos már az Úrban látja az első inquisitort.

hatalma alá, hanem a világiak is a „delicta mere ecclesiastica“ tekintetében. De a püspökök ezen halálommal meg nem elégedtek, hanem a teljesen világi ügyletekből eredő esetleges pereket is törekedtek hatáskörük alá vonni. Kiindulva abból, — mi akkor rendszerinti eljárás volt — hogy a felek ügyleteiket esküvel erősítvén, vallásos biztosítékot nyújtottak egymásnak, az ebből eredő bűncselekmények mint: pl. az uzsora is, delicta mixti fori, melyekből vallás ellenes cselekmények, esetleg haeresis is igazolható (pl. ha az egyik ügyleti fél az uzorát megengedettnek és nem bűnnek tartotta és plane az uzsora fizetését esküvel megerősítette, az egyház mint eretneket azonnal excommunicálta volna őt).

Az egyháznak a germán illetve frank államokban való befogadása után újból ismétlődnek az előbbi fejlemények és különösen a frank egyházban, később már más egyházakban is érvényre emelkedett a frank jogban különben is gyökerező rüge-eljárásnál fogva, hogy akit a „mala fama“ vádol, köteles magát az őt ért vád alól tisztázni, minek módja a népjogok szerint különböző volt és vagy juramentum purg. vagy az eskütársak vagy istenítélet segélyével történt.

Tudvalevőleg kötelessége a püspöknek évenként egész egyházmegyéjében a „canonica visitatio“-t megtartani, hogy úgy egyházmegyéjének állapotáról, nevezetesen a hívők vallásosságáról meggyőződjék s rendszeren a bérmálás szentségét kiossa, mint pedig a papsággal a zsinati tanácskozásokat megtartsa. Ily módon könnyen fejlődött az a szokás, hogy a zsinati összejövetelek alkalmával nemcsak a papságot, hanem a hívőket is, kihallgatta az elkövetett bűntettek felől és a tettesekre vezeklést szabott.

N. Károly idejében lett az állam és egyház viszonya legbensőbbé. Itt kapcsolódik egybe a frank egyház per-

joga és a karoling inquisitio, hogy elérje teljes kialakulását. A püspök a „inissi dominici“-vel karöltve működik a bűntettek elnyomása körül és semmi okunk nincs kételkedni, hogy az összeműködés a zsinati gyűlések alkalmával történt, mikor a „populus“ úgyis „congregatur.“ A lakosság köteles az elkövetett úgy világi, mint egyházi delictumokat feljelenteni. A hívők eme kötelessége a 8. század végén már általánossá lett és a rüge eljáráshoz hasonlóan kötelesek voltak előleges eskü alatt a püspöki joghatóság alá tartozó delictumokat tudomásuk szerint feljelenteni megbüntethetés végett. Tehát a zsinatok alkalmával törvénykezés tartatott, mely a zsinati „synodalis törvényszékiekben „Sendgerichte“ állandó intézménnyé lett. Ez annál fontosabb, mert a vallásra vonatkozó összes delictumok a zsinati törvényszékek elé tartoztak. A feljelentők pedig mint tanuk „testes synodales“ és nem vádlókként szerepelnek. A püspök által hivatalból üldözendő delicta manifesta neve átalakul delicta publica-vá és magára a hivatalból üldözésre műszóul az „inquirere“ szót használták.

A „testes synodales“ számára az írók nem egyeznek. Balog szerint a község egész lakossága, Lea szerint 7 majd 3, Schmidt szerint pedig 2 testes synodales megidézve és megesketve az elkövetett bűncselekmények felől, kihallgattak. A zsinati törvénykezés már a 9. század második felében Regino prümi apát tanúskodása szerint rendszeren alkalmaztatott, minek fontossága abban van, hogy a birodalom illetve császári hatalom bukása után megmaradt egy erős bűnüldöző hatalom és eljárás, mely egész rendszerében megtartotta a hatalmas károling inquisitiot. Nagy haladást jelent, hogy ez által az egyház 1. felveszi azon világi elvet: hogy a „mala fama accusât“ és 2. egy rendkívüli eljárást t. i. hogy az Ordinarius a „mala fama“ valóságáról meggyőződjék igazol.

A fejlődő intézmény két célt szolgált, először: az egyházi *suspensio*, *depositio* és *excommunicato* büntetései mellé a „*delicta publica*“-ra vezeklés esetleg pénzbüntetések kiszabása által eleget tenni a vallásos életnek, másodsor: az által, hogy az állandóan visszatérő kihallgatás az intézmény állandó működését biztosítja az aláhanyagatló állami büntető hatalmat pótolni

Igaz, hogy a karoling *inquisitio* a 9. század második felében ily módon félig egyházi félig világi intézménnyé lett, de alapeszméje csakhamar eltűnt. A „*missus*“ és püspök már megfélekednek öntevékeny bűnüldözési kötelességükről és rügére való felszólítás inkább a vád emelésére való felszólítássá lesz, melyet a rüge tanúnak kell a zsinati törvényszék előtt képviselni s minthogy a bizonyítási eljárás olyképp változott meg, hogy a párbaj megszűnt, a vádlott köteles istenítélet és *juramentum purgatorium* által magát tisztázni. A rüge-tanú magára veszi a germán magánvádló szerepét, annak következményei nélkül. Mi által a vádlott helyzetére nagyon is közömbössé lett, váljon egy egyén vagy a község vádolta őt és egyszersmind a vád és rüge közti különbség teljesen eltompult. Az *infamia* megszűnt hatállyal lenni a rüge megindítására, az a püspöknek feladatává lévén. A hivatalból eljárás intézménye lényegileg megszűnt és átvedlett ismét új bizonyítási eljárással bíró vádperré.

III. Incze perjogi reformjai az egyházi büntető-eljárás terén.

1. Előzmények.

A 10. század műveltsége még nem volt alkalmas talaj az eretnekség kifejlődésére. Csak a 11. században mutatkoznak az egyház papságának mély erkölcsi sülyedésével szemben az elégedetlenség jelei. S mikor 1017. körül a katharusok közül többet az elégedetlen tömeg kívánságára máglyára küldenek, ez még az egyház akarata ellenére történik, mely akkor még félt saját tanaival szembe szállani. F kegyetlen ítéletek még a nép dühének pillanatnyi kitörései. Csak a 12. században bontakoznak ki teljesen az eretnekek tanai, melyek azonban nem irányultak másra, mint a teljesen meglazult erkölcs és fegyelem helyreállítására és az egyház tanaitól való eltérések csak észrevétlenül történtek, mindenre a szentírásból keresve alapot. Csak midőn a 12. században Szt. Domonkos és Szt. Ferencz az általuk alapított rendek tagjainak az evangélium hirdetését teszik feladatává, és egy az egyház szolgálatában álló és a vitakozásban kiképzett hitbuzgó hadsereget létesítettek, lépett a papság a küzdelem terére.

E küzdelemben, melyet az egyház a 12. század folyamán Olasz- és Franciaországban keletkezett eretnekek ellen folytatott, nem mondható leghathatósabb eszköznek az erőszak, t. i. az ellenük vezetett keresztes hadjáratok. Sokkal alkalmasabb eszközül kínálkoztak az újonnan keletkezett szerzetes rendek, melyek a pápától nyert számos kiváltságnál fogva, melyekkel a püspöki hatalom alól kivétettek, elég erős fegyvernek bizonyultak az egyházi bíraskodásba becsúszott visszaélések megszüntetésére.

A pápa e szerzetek tagjait mindenütt a püspökök mellé rendeli, hogy ezeket a bűncselekmények felkutatása körül támogassák, viszont a püspököket eltiltja hogy az inquisitorokat munkájukban bármily módon akadályozzák. Így a világi papság — mely jogait, még pedig egész méltányosan csorbítottaknak és a körülményekhez képest megszüntéknek tekintette — s az új kolduló szerzetes rendek közt folytonos súrlódások merültek fel, melyek helyenkint nyílt ellenségeskedéssé alakultak.

Idővel a pápák döntései és ítéletei azt eredményezték, hogy a 13. századtól kezdve a püspököknek nemcsak ama joga: a bűncselekményeket felkutatni, hanem azok felett ítélni is, az inquisitorokra szállott át. A fejlődés kezdetét III. Incze pápasága alkotja és jogilag legfontosabb alkotása IV. Inczének 1252-ben kibocsátott „ad extirpanda“ kezdetű bullája.

II. Reformok.

A 12. században még erősebbé lesz azon, már fentebb említett, törekvés az egyház büntetőjogi hatalmát a „delicta mixtifori“-ra is kiterjeszteni, de fellép a törekvés is a pápaság hatalmát ténylegesebbé tenni és a papság tiszteletét a nép között emelni. E céloknak csak egy „ex officio“ eljárás, nem pedig az egyház 12. századbeli büntető perjoga felelhetett meg. Az eljárást megindító momentum ugyanis a „delicta nec manifesta“-nál még mindig az accusatio, a „delicta manifesta“-nál a notorium. Igaz, hogy az egyház a bizonyító eljárás terén idővel a párbajt teljesen megszüntette és az istenítélet helyébe a juramentum purgatorium lépett mint rendszertint bizonyító eszköz, a vádló mégis az eskü bizonyító erejének elégtelenségénél fogva kénytelen volt bizonyí-

tékokat szolgáltatni,¹ mi által a vádló az inquisitió részére bizonyító tanúvá lesz, megtartva a vádló súlyos helyzetét, mert ha a bizonyítás nem sikerült a hamis vád büntetése alól már nem szabadulhat eskü letevése által, hanem el kel viselnie a vádlott helyett a büntetést. A bizonyító eljárásnak ily megváltozása most már lehetővé tette, hogy mindenkit és ne csak a sértettet illése meg az accusatio joga. Míg tehát accusatio esetében a vádló, addig a notorium esetén a terhelt helyzete igen súlyos, mert itt minden előzetes eljárás nélkül büntetést szabhat ki az Ordinarius. Az egyetemes egyház a 12. században még mindig ott volt, hol a karoling birodalom a 8. század végén vagyis hiányzott az officialitas elve.

Csak a frank egyházban és talán a felső olasz városokban volt még érvényben a karoling inquisitió. Erről tanúskodik III. Inczének 1198-ban kibocsátott két decretalisa. A elsőben (a neversi dékán ügyében) a püspök eljárását, hogy valamely alkalommal (bizonyára canonica visitatio) a congregatus populus által kinyilvánított „mala fama“-t, azaz Incze decretumai szerint az „infamatio“-t az eljárás alapjául használja, helyben hagyja és az egyetemes egyház jogszabályává emeli, mondván: quod liceat contra eum nullus accusator legitimus appareret ex officio tuo, tamen fama publica déférente voluisti plenius inquirere veritatem. De ez az eljárás még csak extra-ordinarius processus az egyetemes egyházban. A második dekrétumban ő maga jártéi egy kolostor apátja ellen, a hozzá érkezett névtelen panaszok alapján, mint-hogy a szerzetesek accusatiot emelni nem mertek és eljárását következőleg indokolja: ex frequentibus clamoribus excitati ex officio nostro inquirere de praemissis

¹Melyek az „inscriptio“-ban foglaltak helyet.

vagyis a „clamosa insinuation (II. deer.) és a „mala fama“ (I. deer.) helyettesíti a vádat.

E decretumokban tehát az eljárás két új alapja keletkezett az infamatio és denuntiatio, melyekben foglalt elveket csak a bolognai egyetem glossatorai fejtettek ki véglegesen. Ez által az eljárás megindításának 5 esete volt : *accusatio*, *notorium*, *exceptio*, mint történelmi fejlemények és *infamatio* és *denuntiatio* mint a pápai törvényhozás új alkotásai. Ezek szolgáltak később alapul a tiszta nyomozó *per* kifejlődésére. A decretumokban foglalt két eljárás szerint 1. a bíró maga kezdi meg az eljárást, összehíván a népet, hogy az ily módon megnyilatkozó *infamatioból* szerezzen indító okot egy most már ismert egyén ellen szolgáló bizonyítékok kinyomozására és összegyűjtésére vagy 2. megvárja, míg a *denuntiationok* hozzá eljutnak és csak ezek alapján indítja meg a szűkebb értelemben vett *inquisitiot*, de feltétele a *denuntiationnak*, hogy egy eredménytelen „*charitativa admonitio*“ előzze meg, a *denuntians* pedig sem a *mala fama* szócsöve, sem nem veszi magára a vádló helyzetét, a meny nyiben ha a bizonyítás nem sikerült, köteles volt magát a hamis vád alól esküvel tisztázni.¹

Incze későbbi decretumaiban a hivatalból eljárás létesítése mellett lefektette a *canoni büntető-eljárás* legfőbb alaptételeit: a védelem szabadságát, az írásbeliséget és a nyilvánosság korlátozását, melyek közül az írásbeliség — a terheit érdekeinek védelme mellett — a pápai hatalom ténylegesebb alapokra fektetését célzó felébbvitelnél — minden ügyben legfelsőbb forum a pápa lévén — szükséges volt.

A nyilvánosság korlátozása pedig a mellett, hogy a papság tekintélye a clericusok elleni ügyekben ne csor-

Denuntiatio esetében csak vezeklés szabható ki.

bítassék, a terhelt érdekeit is szolgálni volt hivatott, a hívők esetleges megvetésétől őt megmentendő.

A gyakorlat az eretnekek elleni inqumtorius eljárásban (*inquisitio haereticae pravitatis*) e rendelkezéseket, melyek a terhelt helyzetén szándékoztak javítani, épen a gyanúsított hátrányára fejlesztette ki, gyűlöletessé téve az egész intézményt..

Infamatio és denuntiatio eseteiben az eljárás lefolyása e következő: a püspök vagy inquisitor maga elé idézi a lakosságot és maga kutatja fel az „infamatiót“. Azután az előleges vizsgálat alatt meghallgatja a terheltet, bizonyítást vesz fel, mely alatt kezdetben a védelemnek teljes szabadsága volt. Ezen „per inquisitionem“ eljárásnak csak kiegészítőleg volt helye, de a domonkos rendi szerzetesek (inquisitorok) rendes eljárássá fejlesztették és a védelmet az eretnecség esetében teljesen megsemmisítették, habár formailag megengedték, mert aki eretneket védett, az eretnecség támogatásának gyanújába keveredett és ellene is az eljárás megindítható volt. A bíró azonban, mivel a közérdeket képviselte, köteles volt hivatalból a szükséges bizonyítékokat beszerezni és „secundum conscientiam suam“ kellett határoznia. Különösen áll ez a torturára, melyet az inquisitor addig alkalmazott illetőleg „folytatott“, míg a vádlottat az igazság megmondására: a cselekmény beismerésére bírta.

A terhelttel az eljárás folyamán a tanúk neveit is közölték, de az egyházi inquisitor megkövetelte, hogy a kifogás azonnal a név meghallása után hozassék elő. Később pedig csak a halálos ellenség volt kifogásolható. Vagyis a biztosítékok az anyagi igazság megszerzésére ugyan megvoltak, de minden csak a hivatalnok és inquisitor kötelességtudásától és buzgalmától függően, névlegessékké lettek.

III. Incze rendelkezéseinek a hivatalból eljárás újbóli

felkarolásánál, tehát a frank jogeszmék szolgáltak irányadóul, megváltoztatva az által, hogy a „mala fama“-t nemcsak „congregatus populus“, hanem a „clamor publicus“ is hozhatja a bíró tudomására. A régi eljárást a delictumok ravaszabb elkövetési módja¹ egészen háttérbe szorítja, mert nem lehet vele semmi eredményt sem felmutatni.

A decretumokban a bíró feladatáról alkotott felfogás is megváltozik, mert feladatává lett nemcsak ítélni, hanem nyomozni is és megváltozik a bíró helyzete, amit a bírói feladat új megítélése eredményezett. Az, hogy a „prudens arbitrium iudicis“-t nem lehet az eskütársak nyilatkozatához kötni, előtérbe tolta a bíró egyéniségét. Ismételjük, hogy a karoling inquisitio a kettő közül csak egy-egy irányba vezethetett, az egyik az esküdtbíró, melyben a hivatalnok (nyomozó közeg) csak az elnökségre szorított, a másik a tiszta inquisitorialis eljárás, melyben az inquisitor a tömeges kihallgatásokat egyesek kihallgatásává alakítván át, magához ragadja a hatalmat, mert a tényállást most ő állapítja meg. Leginkább pedig a hivatalnoki hatalom hazájában, a felső olasz városokban volt ez lehetséges.

Mivel az egyházi bíró tetszése szerint maga is megragadhatta az iniciatívát, hogy egy infamatióról tudomást szerezve az inquisitoria alapot találjon, maga keresvén a „mala fama“-ra okot szolgáltató bizonyítékokat, a gyakorlat a pápai törvényekben lefektetett elveket nagyon és kiterjesztően magyarázta, ami azon szokásjogi tétel kifejlődését idézte elő: hogy a bíró nem köteles várni a „clamor publicus“-ra hanem kötelessége a bűnüldözésről gondoskodni, mi a bírói feladat eltolódását és

¹ A dogmatikai tanokban pedig az eretnekek külsőség tekintetében nem akartak különbözni.

azt eredményezte, hogy a bíró ítélő közegből bűnüldöző hatósággá lett. Habár külalakra nagy az eltérés a karoling és a canonica inquisitio közt, jogeszékük mégis ugyanaz. Ezt megérthetjük, ha a 12. és 13. században a jogfejlődés történetét szemügyre vesszük. Látni fogjuk, hogy az olasz fejlődés 1250 körüli állapotában egyik végpontja a frank rüge-eljárás fejlődésének, amelyben III. Inczének rendelkezései csak egy közbeeső momentumot képeznek. Az eszme, mely a „rüge“ egész fejlődésén vörös fonalként végig vonult: a tettest „ex officio“ felelősségre vonni megmarad és változás csak a bizonyítás terén történik.

Fontossága Incze reformjának, daczára átmeneti jellegének, mert előkészítő részében még a germán rüge-eljárást követi,¹ hogy főszakában a mai jog szabadabb vizsgálati alakját veszi fel.

Igaz, hogy Incze dekretalisai nem teremtették meg a nyomozó eljárás ama intézményeit — hisz a rüge-eljáráson alapult — melyek a nyomozó eljárást oly félelmissé és hírhedtté tették, hisz megemlítettük, hogy a vádlott érdekei még teljes védelemben részesültek, de ama rendelkezései, hogy a nyomozó közeg maga volt köteles ítélni, s hogy a fellebbezések lehetővé tétele miatt meghonosítja az írásbeliséget, okozták a kolduló szerzetes rendek kifejlesztette inquisitio óriási tévedéseit. Az államot alkotó államfő is azért támogatta az eljárást és az eretnekek üldözését, mert különben egyrészt az eretnekség támogatása miatt excommunicato alá esett volna, másrészt az eretnekesség élve elégetés mellett az unokákat is sújtó jogvesztéssel és a birtokoknak a királyra szállásával büntetett.

Láttuk, hogy azon felfogás terjedésével, miszerint a

¹ T. i. hogy csak a hír ad a hivatalnoknak jogot a beavatkozásra.

bíró nem köteles várni a „clamor publicus”-ra, extensiv magyarázattal oda jutottak, hogy a bíró kötelessége a delictumok üldözéséről gondoskodni és IV. Incze: „ad extirpanda“ bullája szerint már a „periculum“ is elegendő az inquisitio-hoz.¹ Igaz, hogy ez csak az ordinariusra áll, de nem a „judex delegatus“-ra, de a kolduló szerzetekből kiderült inquisitorok az ordinariusok ellen — fentebb említett — küzdelemben e szabályt egyszerűen félrelétek és a pápaság hitbuzgó hadseregének tevékeny működését annál kevésbé nélkülözhetette, mert hatalmas eszköz voltak a pápai jurisdictio ténylegesebb alapokra való fektetéséhez.

VII.

A glossatorok és praktikusok által kidolgozott eljárási rendszer és az olasz városok joga.

I—III. Incze decretumai a bolognai egyetemen.

Midőn a 12. században az olasz egyetemeken a jognak, különösen pedig a római jognak tudományos művelése megkezdődött, az olasz jogtudósok a bolognai egyetemnek megküldött decretalisokat, nemkülönben az olasz városi jogokban foglalt longobard jogot is fejtegetéseik tárgyává tették.

III. Incze pápa rendelkezései az új irány megjelölésére alkalmasak voltak ugyan, de még félénken tapogatózó és még igen szűk határban mozognak. Csak az olasz praktikusok készítik elő hatalmas kiterjedésüket.

¹ Vagyis a bíró gyanúja egyértékű az infamiával, IV. Incze mondja : „Item propter periculum fit inquisitio et sine fama.“

A glossatorok a római jognak a 13. században ismert részeinek más jogokkal való egybevetése után s különösen a források félremagyarázása alapján nemcsak az új intézmény eredete körül követnek eltérő nézeteket, hanem még inkább eltérnek a belőle kifejlesztett rendszerben az intézmény eredeti alakjától. Tankréd 1214-ben még mint tisztán egyházi intézményt ismeri, megkülönböztetvén „inquisitiot cum et sine prosecutore,” amint a szűkebb értelemben vett inquisitiót megelőzi-e denuntiatio vagy sem.

Roffredus pedig 1234-ben római eredetűnek tartja, habár maga is bevallja, hogy „leges sémi plene de inquisitionibus tractant” és létét az olasz *statutarius* jogokból akarja magyarázni. Mindkettő azonban az Incze-féle eljárást még eredeti tisztaságában mint „*processus extraordinarius*” ismeri a *delictumok* szűk körén és igen szűk körülmények közt; 1250. körül már az új intézmény terjeszkedése mutatkozik, mert IV. Incze mint szokásjogi eljárást ismeri. Durantis és Gandinus 1270 körül az egyháztól teljesen független világi inquisitionális pert fejlesztettek a longobard (olasz városi) jogból és a *canonica inquisitió*ból. Tehát a glossatorok teremtette eljárás, melyet már a kolduló szerzetesek a 13. század végétől, mint az előbbi fejezetből tudjuk, az eretnekek ellen alkalmaztak, nemcsak a *corpus juris cononicin* alapult, hanem a glossatoroknak a gyakorlati életbe átvitt irodalmi munkásságán. Az olasz írók munkáiban lefektetett eljárásnak alapelve, hogy a vádeljárás lassan egészen háttérbe szorul és az *inquisitio* lesz „*processus ordinarius*”-sá. Durantis 1270 körül már — bizonyára az „*extirpanda*” alapján — a hivatalból eljárás elegendő alapjául mondja a gyanút, Nyomozás indítható tehát az *accusatio* esetén kívül 1. vagy feljelentés, 2. vagy köztudomású bűncselekmények és 3. a bíró gyanúja alapján. Durantis meg is

különböztet „inquisitio sollemnis“-t, mely feljelentés vagy hír alapján és „inquisitio praeparatoria“-t, mely a bíró gyanúja alapján alkalmaztatik. 1270. körül pedig már egész tisztán lehet megkülönböztetni a vád alá helyezéshez megkívánt gyanú „suspicio“ megalkotására szükséges „előnyomozás-t,, az „inquisitio généralisát a valószínű tettes ellen és az ennek befejezése után beadott „libellus inquisitionis“ — mai vádirat — által megindított tulajdonképeni vizsgálatot „inquisitio specialis“-t, melynek folyamán a terhelt elítéléséhez szükséges bizonyítékokat gyűjtötték össze. Ha pedig az elítéléshez elegendő bizonyítékokat összegyűjteni nem tudtak, bizonyítékok elégtelensége miatt felmentették, ez az: „absolutio ab instantia,“ később azonban már rendkívüli büntetéssel sújtották a gyanúsítottat, szintén a glossatorok tanítása alapján. Igaz, hogy e tanok kiépítésénél Incze dekrétumai még lenyűgözők, de Durantis a világi jogra kimerítőt talál, miszerint a gyanú a hírt, „mala fāma“ teljesen pótolja és már a gyanú is bírói mérlegelés tárgyává teszi a beavatkozást. A 13. és 14. században Vili. Bonifác decretaliseiben Bartolus és iskolája már az infamatiot és denuntiatiot teljesen összezavarják és pedig az utóbbit az infamatio egy alfajává teszik. Ok azt mondják: nem szükséges az eljárás megindításához a mala fāma, elég a gyanú „infamia“ (nem „infamatio“), melyhez a szükséges gyanúokokat a bíró maga is beszerezheti. Ez gyakorlatban úgy valósul, hogy a bíró denuntiatio által tudomást szerezvén valamely bűncselekmény elkövetéséről, neki kell a tettest felkutatnia, hogy az inquisitiot megindíthassa, mi által az accusatio egész feleslegessé lett és Gandinus mint hosszú gyakorlatot említi, hogy: „judices de quolibet maleficio cognoscunt ex officio suo per inquisitionem.“

Amint a büntettek hivatalból üldözésének elve elis-

mérésre jut, függetleníteni kellett a bírót harmadik személyek közreműködésétől és elegendőnek kellett lenni az eljárás megindításához a bíró gyanújának. A (rüge) tanúk kihallgatásából egy külön perszakalakul ki a „generalis inquisitio“, aminőnek azt a canonica inquisitio utolsó stádiumában kifejlesztette. Amint régen a rüge és ítélet közé a tisztító eskü esik, úgy most a kettő közé a tisztító eskü helyét elfoglaló bizonyításnak külön szaka a „specialis inquisitio“ nyomul, melyet vádló hiányában a hivatalnok lát el. Ez pedig csak következménye ama átalakulásnak, melyen III. Incze eljárása a praktikusok és glossatorok tanítása alatt átment. Az eljárás magva az inquisitio, azaz a tényállás szabad bírói megállapítása a tanúk segítségével, melynél mindenkép a nyomozó közeg egyénisége és hatalma nyomul előtérbe. A canonica inquisitio tehát minőnek a glossatorok működése után a 13. század végén ismerjük, csak végpontja annak a fejlődésnek, melyen a rüge-eljárás a bizonyítási eljárás fejlődése következtében átment.

II. Az olasz városok joga.

A jogtudomány mellett, mely a 12. és 13. században talált a tételes törvényhozásban legnagyobb megvalósulásra, a socialis tényezők sem gyakorolnak kisebb hatást a jogalkotásra. Briegleb János az 1830-as években helyesen mutatott rá, hogy a felső- és közép-olasz városok jogában létesült meg először az officialitas elve, még pedig meglehetősen függetlenül az egyházi perjogi reformoktól. Itt tehát egy, néhány évtizedig a canon-jog fejlődésével párhuzamosan, habár lassúbb lépésekben haladó jogalkotást látunk magunk előtt, melyet később az egyház befolyása és a glossatorok működése elnyom illetve magába olvaszt. A forgalom élénksége és a keres-

kedelmi élet erősebb lüktetése, nem kevésbé pedig a felek érdeke, hogy a polgári perben győztes fél jogát érvényesíthesse, megkívánták az ítélet írásba foglalását, mi által az érvényben levő római és longobard jogról határozott tudomást szerezhetünk. A büntetőjogra és különösen perjogra nincsenek ily megismerő eszközeink, mert igen gyakran mindkét fél de legtöbbször a hatalom birtokosának érdekével ellenkezett a lefolyt igazságszolgáltatásról, — mely bizonyára nem felelt meg az igazság követelményeinek — maradó emléket létesíteni.

A 12. század első felében fellendülő olasz városok ekkor megalkotott statútumaiban találjuk az első perjogi rendelkezéseket, melyekben már számolnak a változó viszonyokkal, melyek a lakosság sűrűségének és a forgalom biztonságának következményei és meghonosítják az „officialitás“ elvét, mely a 13. században az üzletszerű büntettek (rendszerint pénz- és okirathamisítás) elkövetői ellen mint küzdelmi rendszabály jelentkezik.

A peres eljárást még a vádper uralja, de a közérdek védelmét a római jogból átvett „actio popularis“-sal, — mely mindenkit megillet s melyben a vádlóként fellépőt az állam szervének tekintik — és az elégtételadás helyébe lépett közbüntetésekkel akarják biztosítani. Hogy e rendelkezések megvalósuljanak, szükséges volt a párbaj és a tisztító eskü mellé a tanúbizonyítást is bocsátani. Az istenítéletekből pedig ama meggyőződés folytán, hogy a kínok elleni félelem igazmondásra bír, a tortúra fejlődött ki, melyet a glossatorok tanítása szerint újabb gyanúokok alapján ismételni lehetett. „Notorietas“ esetében pedig a városi tanács vagy a podesta közigazgatási utón végrehajtja a bűncselekményre megállapított büntetést.

Említettük, hogy a károling inquisitióban foglalt officialitas elve a longobard jogban tartotta fenn magát legtovább, itt is támadt fel és alkalmaztatik újból mint

áthidaló az *accusatio* és *notorietas* közt. Több statútum közül csak az 1143. évi *genuai* és 1220. előtt alkotott *bergamoit* akarjuk felemlíteni, amazt mert a legelső, mely a hivatalból eljárást újból felkarolja, utóbbit mert legkimerítőbben rendelkezik. A *genuai* statútum meglepő félénken intézkedik: csak az okirat- és pénzhamisításra és csak egy évre adja meg a *consulnak* a jogot *ex officio* eljárni. A *bergamoi* statútum lázadás esetére következőleg rendelkezik: „*siquis dixerit de se, de so u amico vei alio per sacramentum*¹, *rector diligenter inquirere et circare, quam citius és melius potuerit*², *et rector teneatur quod inventionem fecerit dicere et manifestare*³, *ibi poenas ei imponere*⁴,” vagyis megállapítható az: *inquisitio generalis* (1. stb.) és az *inquisitio specialis* (2.) és az ítélet (3.), annak végrehajtása (4.). Mind ez akkor, mikor a *canonjogban* még csak fejlődésben van az *inquisitio*.

Tehát a világi törvényhozás megelőzte az egyházit, de az abban foglalt elvek, csak a glossatorok tanítása folytán az olasz szokásjogban nyertek teljes kifejtést, az egyházban pedig intenzív alkalmazást. Mindkét hatalom pedig minden *delictumnál* megengedi az *inquisitiot*. Szemügyre véve még egyszer az *Incze* két *decretumában* foglalt elveket, — melyeket már teljesen kifejlett alakjukban az eretnekek elleni alkalmazásukban tárgyaltunk — és a glossatorok működését valamint az olasz városok *statutarius* jogát, folytonos kölcsönhatást fogunk tapasztalni a három jogalkotó tényező közt, melynek eredménye a partikuláris jogokból előállt olasz szokásjog 1270. körüli állapotában. IV. *Incze* pedig hazájának, *Genuanak*, jogát és a többi olasz jogokat ismerve, már nyugodtan vihette be, mint szokásjogi tételt a *canonjogba* az „*officialitas*“ teljesen kifejlett alapelvét, hogy a bíró gyanúja a „*periculun'* elég az *inquisitio* megindításához.

VIII.

Az inquisitio Francia- és Németországban.

I. Franciaország.

Ugyanakkor, mikor Angliában a nemesség lázadásai következtében a királyi hatalom gyöngülése következett be és a károling inquisitio eltörpült, ébredt új életre franciaországban az inquisitio. Fülöp Ágost a királyi hatalom és a központi kormányzat emelése végett és a közigazgatás javítása céljából egy erős hivatalnoki kart létesítvén, ez által a hivatalból eljárást is lehetővé tévén, 1190. körül a büntető eljárást a normann-angol mintára szervezi, hasonlóan a régi „missi dominici“ intézményéhez, kikből Angliában a „justitiarum itinérantes“ fejlődtek, királyi hivatalnokok „capitales baillivi“ vagy a „prévot“-k jogot nyernek a „prise de suspection“ azaz a nagy büntettek elkövetőinek elfogatására, ami azonban csak praeventiv intézkedés, melyet később a hivatalnokok magukhoz ragadnak.

A gyanú alapján általuk kiadott „aprise“ segélyével törekszenek a gyanúsított ellen végig vezetni az „enquête d'office“-t, kit a bizonyítékok összesége, a szorosabb értelemben vett „enquête“ alapján elítélnek. Ez azonban a 13. században még „procès à la extraordinaire“, mivel azonban az aprise kifejlődése szintén 1270. körül teljesen befejeződött, a 14. században már mint rendes eljárás alkalmazzák s jogilag is elismerik. E rendszabályok azonban egy hatalmas intézmény, az egyház védelme alatt lépnek fel. A canonjog és az olasz jogirodalom által kiépített inquisitio rohamlépésben meghódította az olasz városok jogát és megalkotta az olasz szokásjogot és Franciaországban is a mindenütt hozzáférhető egyházi törvényhozás által gyors elterjedést nyert. Az egyház és államnak a 13. század óta szoros kapcsolatánál fogva,

— papok mint állami hivatalnokok — már 1400. körül az „*aprise*“-ből „*inquisitio generalis*“, az „*anquète d'office*“-bői „*inquisitio specialis*“ lett. Már a Poyet kancellár által 1539-ben és még inkább az 1670. évi „*conseil de justice*“ által szerkesztett és XIV. Lajos által kibocsátott „*ordonance criminelle*“ már határozottan a nyomozó eljárást emelte érvényre. A bíró már nyomozó közeggé lesz, mert már nem kell várnia az ügyész a „*procureur du roy*“ indítványára, hanem hivatalból is megindíthatja az eljárást. Az „*ordonance*“-ban teljesen elismertetett az *inquisitio* abban az alakjában, melyet az eretnekek elleni eljárásban ismertünk. Megvalósul a titkosság, az írásbeliség és a védelem csak bonyolult jogkérdésekben lévén megengedve, ép úgy kizártnak tekinthető, mint a dominikánusok eljárásában. A tanuk azonnal, vallomásuk felolvasása előtt kifogásolandók. A beismerés kicsikarására a „*question judiciair*“: a tortura alkalmaztatik. Mindez a nyomozó közeg a „*lieutenant criminel*“ feladata, kinek kötelessége a bizonyítás eredménye után az ítéletet is meghozni.

II. Németországban.

Itt a frank rüge-eljárás a zsinati törvényszékek előtti eljárásban átalakult az egyes vádemelési kötelezettségévé. Később a birodalom a császári hatalom elgyengülése következtében részekre bomlott, a törvénykezés teljesen alá hanyatlott, a magánbosszú a „*faida*“ feléledése pedig megteremtette az „*ököljog*“ korát. A gonosztevők elszaporodása ellen a polgárok önkormányzati alapon bíróságokat állítottak fel, melyek a rendes bíróságokat azok tehetetlensége folytán mintegy félretolták és a „*Verne*“ titkos törvényszékeihez vezettek, melyek előtti bizonyítás az eskü, eskütársak és istenítélettel történt. A bizonyítás alapján hozott ítélet mindig halálra szól és azonnal végrehajtatik. A 14. században a császár és a tartomány urak

elnyomják a „Verne“-t és helyébe visszaállítják a zsinati törvénykezéshez hasonló „Klage von Amtswegen“-t mely nemzeti alkotás volt. A 15. században az olasz praktikusok hatása folytán a canonjogi infamatio hódít teret, mely a tortura hathatós támogatása által kedvelt intézménnyé lesz.

A 16. század elején küzdelemre kerül a sor a nemzeti és idegen eljárás közt. S míg Schwarzenberg lovag 1570-ben a bambergi püspök számára készített törvénykönyvben a nemzeti eljárást emeli érvényre és az infamatio alapján csak „processus extraordinarius“-t engedélyez, addig az 1532-ben kiadott „constitutio criminalis Carolina“ teljesen meghonosítja az inquisitiot és rendes eljárásra emeli és meghonosítja a negatív bizonyítást, tehát ugyanakkor, mikor Franciaországban I. Ferencz kiadja a Poyet kancellár által alkotott 1539. évi „ordonance“-t. A német perjogban, mely úgy a vád alapján, mint a hivatalból indított eljárást ismeri, a nyomozó eljárás Carpzow alatt érte el teljes kifejlődését. Carpzow mindenben az olasz praktikusok hatása alatt áll, ismeri a generalis és specialis inquisitiot, a terhelt előzetes letartóztatását és főleg e kínvallatásnak nagy híve, melyet súlyos büntettek és boszorkányság esetében nemcsak alkalmazni lehet, hanem kell is és utóbbi esetben nem is kell alkalmazkodni az eljárás szabályaihoz.

Míg Franciaországban a nyomozás és ítélkezés egy kézben egyesült, addig Németországban az ítélkező tevékenységet az egyetemek jogi karai teljesítik.

Miután a nyomozó eljárás keletkezését és a frank rüge-eljárásból való kialakulását kimutattuk, eljutottunk fejtegetésünk második céljához az I. fejezetben leírt a teljesen kifejlett nyomozó rendszerhez, mellyel értekezésünket kezdtük.